نووسینی ئۆتۆماتیکی یان شیعری ئۆتۆماتیکی؟.. سـەدیق سـەعید ڕواندزی

سەرنجێك لە بارەی كتێبی_ نووسینی ئۆتۆماتیکی لە شیعری نوێی کوردیدا

1

بە درێژایی مێژووی شیعر وەك ژانرێك لە ئەدەبی کوردیدا، هەمیشە هەڵگری ناوەڕۆك و گوتارێك بووە، کە لە شێوەی پەیامێکی سیاسی یاخود کۆمەڵایەتی، گوزارشتی لێکراوە. ئەزمووی شیعری ئێمە لە قۆناغی کلاسیکەوە تاکو شیعری ئازاد کە لە (گۆران) ی شاعیرەوە دەست پێ دەکاتو ئیدی کێشو سەروا لە شیعردا نامێنێتو فۆڕمێکی ئازاد وەردەگرێت، هەڵگری ئەو گوتارە بووە. شاعیرانی ئێمە گەرچی دەرچووی هیچ نێوەندێکی ئەکادیمی و مەعریفی نەبووینە، بگرە دەرچووی تەکیە و خانەقا و مزگەوتەکان بووینە، بەڵام بەردەوام دیدێکی ڕەخنەیی و پەیامێکیان پێ بووە بە ئامانجی ڕیفۆرمکردنی کۆمەڵگە. بۆیە پێگەی شیعر لە ئەدەبی کوردیدا، پێگەیەکی دیارە و تەنانەت مێژووی فەرهەنگی کوردی، لە شیعرەوە دەست پێ دەکا و بە درێژایی مێژووش تاکو ئێستا، شیعر وەك ژانرێکی سەربەخۆ، لە ئەدەبی کوردیدا بینراوە و دەناسرێتەوە و شوناسی ناسینەوەی پەیوەستە بە شیعر خۆیەوە. واتا شیعر، لە چوارچێوەی شوناسی شیعر دایە و ئەوەی هەیە تەنها شیعرە، نەك ژانرێکی تر بکرێتە ئاماژەیەك بۆ ناسینەوەی شیعر و گوتاری شیعری، لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا.

_2 _

لێرەدا وەك خوێنەرێك، ئێستێك لە ئاست کتێبی (نووسینی ئۆتۆماتیکی لە شبعری نوێی کوردیدا) و مەبەستمانە ڕوونی بکەینەوە کە ئایا لە شیعردا شتێك هەیە بە ناوی نووسینی ئۆتۆماتیکی؟ یاخود تا چەند ئەو نموونە و شڕۆڤانەی نووسەری کتێبەکە، وەك نموونەی شیعری ئۆتۆماتیکی هێناویەتییەوە ، یەکانگیرە لەگەڵ ناونیشانی کتێبەکە و ئاماژەکانی ئەو بابەتە. ئەم کتێبە ، لە بنەڕەتدا نامەیەکی ئەکادیمییە و وەك بەشێك لە پێویستییەکانی وەرگرتنی پلەی ماستەرلە ئەدەبی کوردیدا نووسراوە. کتێبەکە لە چەند باسێکی سەربەخۆ پێکهاتووە، وەلێ ئەوەی ئێمە مەبەستمانە وەك خوێنەرێك ئەوەیە، کە

ئایا نووسینی ئۆتۆماتیکی هەیە لە شیعر؟ بە تایبەتیش کە نووسەری کتێبەکە پەیوەستە بەو باسە، ئەو شێوازە لە نووسین دەبەستێتەوە بە ڕێبازی سوریالیزم. سەرەتا، لە ناونیشانی کتێبەکەوە دەست پێ دەکەین. ناونیشانی کتێبەکە (نووسینی ئۆتۆماتیکی لە شیعری نوێی کوردی) یە، کە مەبەستی نووسەر، شێوەی نووسینی ئۆتۆماتیکییە لە شیعردا. لێرەدا ئەو پرسیارەمان لا دروست دەبێت، کە ئاخۆ شتێك هەیە بە ناوی نووسین لە نێو شیعردا؟ مەگەر شیعر بۆ خۆی وەك ژانرێکی سەربەخۆ، نووسین نییە و وەك تێکستێکی نووسراو هەڵگری ئاماژەکانی نووسین نییە؟ بە دەربڕینێکی تر، ئایا شوناسی دەقی شیعری، وەك شوناسی دەقێکی نووسین، کە پێکهاتەیەکە لە ڕێزمان و بونیادی زمانەوانی و ئاماژە و واتا و دەلالەتی شیعری، نووسین نییە؟ کە واتا بە بڕوای من، ناونانی نووسینی ئۆتۆماتیکی لە شیعردا هەڵەیە، چونکە ئەوەی لە نێو شیعردا هەیە، بەشێك لەو ڕووبەر و تۆپۆگرافییا شیعرییەی، کە فۆرم و ناوەڕۆکی دەقێکی نووسین بە ناوی شیعرەوە پێك دێنێت. ئەوەی لە شیعردا هەیە، نووسینە، نەك ئەوەی نووسینێك لە نێو شیعردا هەبێت، کە جیاوازە لە دەقی شیعری. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە، هەموو ئەو نموونانەی وەك دەقی ئۆتۆماتیکی هێنراونەتەوە، لە بنەڕەتدا شیعرن، نەك نووسین. چونکە شیعر، بە تایبەتیش شیعری نوێ، ڕواڵەت و تۆپۆگرافییا و ئاماژەیەکی سەربەخۆی هەیە، کە هیچ پەیوەندی بەو شێوازەوە نییە، کە تێکستێك وەك نووسین، بۆ نموونە (وتار یان چیرۆك) جیا دەکاتەوە لە شیعر. لێرەوەش ناونانی کتێبەکە، یەکەم گیرو گازە کە خوێنەر ڕووبەڕووی دەبێتەوە. بۆیە دەبووایە ناونیشانی کتێبەکە (شیعری ئۆتۆماتیکی بووایە، نەك نووسینی ئۆتۆماتیکی لە نێو شیعردا) بەو مانایەی شیعر، دوا جار شیعرە و لە جیاکردنەوەی لەگەڵ دەقەکانی دیکە، وەك شیعر دەخوێنرێتەوە و دەناسرێت، نەك نووسین. ئەگەرچی شیعریش دواجار بەشێکە لە تێکستێکی نووسراو، بەڵام بێگومان دەقی شیعری، ئاماژە و بنەما و خاسیەتی هونەرییانەی خۆی هەیە، کە جیای دەکاتەوە لە نووسینی ژانرەکانی تر. بەو مانایەی خوێنەر کە لە بەردەم دەقێکی شیعری دایە و دەیخوێنێتەوە، لە بنەڕەتدا شیعر دەخوێنێتەوە نەك نووسین، کە ئیحا و فەزای ئەدەبیشی جیایە لە ژانرەکانی تر. وێرای ئەمەش، دیسانەوە دەکرێ ئەو پرسیارە بکەین، کە ئایا دەکرێ نووسینێك ئوتۆماتیکی بێت؟ ئەمەش پرسیارێکی دیکەیە. کە پێویستی بە هەڵوەستەکردن وتێ هزرین هەیە. بێگومان هەمووومان دەزانین، دوو لە بنەما هەرە سەرەکییەکانی چەمکی (ئۆتۆماتیکی) ئەوەیە، کە خۆکاریی و فیزیکیبوونە. بەو مانایەی کردەی ئۆتۆماتیکی، کردەیەکی خۆرسکی و خۆکارییە و خۆی کارەکانی خۆی، بە

بێ هەبوونی هیچ پاڵنەر و فاکتێکی دەستکرد دەکات. کاتێ شتێك ئۆتۆماتیکییانە کار دەکات، ئەوا بکەری نییە، چونکە کردەکەی خۆکارە. واتا لە دەرەوەی دەستەڵات و هێز و پاڵنەری مرۆییانەیە. بۆیەشە کاتێ کردەی ئۆتۆماتیکییانە دەدەینە پاڵ هەر شتێك، لە سەرەتاوە هەموو ئەو هێز و بزوێنەر و جوڵانەی لێ دا ئەماڵێن، کە لە پەیوەندی دان بە مرۆڤەوە. لێرەوەش ئەگەر شیعر، وەك دنیابینی مرۆڤێك کە شاعیرە و، وەك خەیاڵ و تێگەیشتنی هزرییانەی شاعیر ببینین، کە واتا شیعر کردەیەکی ئۆتۆماتیکییانە نییە، بەڵکو کردەیەکە کە بکەر و بزوێنەرێکی هەیە کە ئەویش بیر و ویست و توانای هزریی و جەستەیی مرۆڤە. بە دەربڕینێکی تر، شیعرێك بوونی نییە، ئەگەر شاعیرێك نەینووسیبێت، هیچ شیعرێك دنیابینی و گوتار و زمان و مانای نییە، ئەگەر شاعیرێك بەرجەستەی نەکات، کە واتا لە هەموو ڕووێکەوە، کردەی شیعر نووسین، کردەیەکی خۆکاری نییە، بەڵکو بەرکارییە و کەسێك بە کردەکە هەڵدەستێت، نەك خۆی بیکات. شیعر، خۆی خۆی نانووسێت، شاعیر دەینووسێت. شیعر بەرهەمی هەردوو دیوی هەستی و نەستی شاعیرە و بە تایبەتیش لەو سەردەمەدا، شیعر چیتر دەرەنجامی هەستێکی ڕۆمانسییانەی ڕووت نییە، بەڵکو ئاگایەکی گەورەی هزریی و زمانییە. لەو ڕوانگەیەوە ناونیشانی کتێبەکە، جۆرێك لە ئاڵۆزیی تێدایە، وەلێ چونکە یەکەم کارە لە بارەی ئەو چەمکەوە لە شیعری کوردیدا دەکرێت، ئیدی نووسەری کتێبەکە بە پێویستی زانیوەوە وەك کارێکی تازە و جیاواز، ناوی بنێت (نووسینی ئۆتۆماتیکی لە شیعردا). نووسەر لە درێژەی کتێبەکەیدا، بنەما و ڕێسکانی نووسینی ئۆتۆماتیکی دەخاتە ڕوو. لێرەدا، ئێمە لە سەر ئەو باسانە ناوەستین، کە نووسەری کتێبەکە لە ڕوویی مێژوویی و میتۆدی و ئەدەبییەوە باسیان دەکات، تەنها لە سەر ئەو باسە دەوەستین کە ئایا نووسینی ئۆتۆماتیکی چییە و خاسیەت و ڕواڵەت و بنەماکانی چین؟ ئایا ئەو نووسینانەی لە نەستەوە دێن، دەکرێ پێیان بگووترێت نووسینی ئۆتۆماتیکی؟ یەکێك لەو بنەمایانەی بە درێژایی ناوەڕۆکی کتێبەکە نووسەر باسی دەکات ئەوەیە، کە نووسینی ئۆتۆماتیکی دەبەستێتەوە بە ڕێبازی سوریالیزم و بە بڕوای ئەو، هەموو ئەو نووسینانەی بە شێوەیەکی سوریالی دەنووسرێن، نووسینی ئۆتۆماتیکین. لەو ڕوانگەیەوە دەنووسێت:(سوریالییەکان دوورکەوتنەوە لە هەموو بوونیادێکی عەقڵانی و زمانەوانی و بیرکردنەوە و ئامادەسازیی پێش وەختەی نووسین، ئەمەش خۆی لە نوووسین بە شێوەی ئۆتۆماتیکی دەبینییەوە. لا26) بێگومان سوریالیزم، ڕێبازێکی ئەدەبی سەربەخۆیە، بەرمەبنای ئەو ڕەشبینیی و نائومێدییە بوو، کە شاعیران لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم تێی کەوتن. واتا ڕەشبین و داڕووخاو

بوون و بڕوایان بە هیچ پێوەرێکی ئەقڵانی نەما، چونکە پێیان وابوو شەڕ و کوشتارەکان بەرهەمی ئەقڵی مرۆڤن. ئەمانە جۆرە نووسینێکی تازەیان تاقیکردەوە کە ڕەچاوی هیچ بنەمایەکی هزریی و ئەدەبی و زمانی تێدا نەدەکراو چییان بە خەیاڵ داهاتبا، ئەوەیان دەنووسی. شیعرەکانی ئەو ڕێبازە، دەچنە نێو پێناسەی سوریالیزم خۆیەوە، نەك شوناسی تر، لەلایەکی دیکەوە، ئەگەر دیدگای نا ئەقڵانی و نا لۆژیکی و زمانی نا فەرهەنگی و ئەبستراکت وەك ئەدگارەکانی سوریالیزم بناسێنین، ئەوا هەموو ئەوانە، دواجار بەرهەمی نەستی مرۆڤن و نەستی مرۆڤیش هاوشان لەگەڵ هەست، دیوەکەی تری مێشکی مرۆڤ پێکدێنن. بەمەش دیسانەوە ئێمە لە بەردەم نووسینێك نین خۆکارو خۆکرد، بەڵکو لە بەردەم نووسینێك داین، کە بەرهەمی ئەقڵی مرۆڤە، بەڵام بە دیوێکی نا ئاگایانەدا. لێرەوەش کردەکە خۆکار و لە خۆوە نییە، بەڵکو بکەرێکی هەیە، کە ئەویش نائاگایانەی شاعیرە. بۆیە کورتکردنەوەی نووسینی ئۆتۆماتیکی لە وێنە سوریالییەکاندا، بە بڕوای من شتێکی نوێ و تازە نییە و پێشتریش دەیان تێزی ئەکادیمی لە بارەی سوریالییەتەوە نووسراون. نەست ئەگەر پاڵنەری هەموو گوتن و کردەیەکی نا ئاگایانەش بێت، بەڵام بەشێکە لە هزری مرۆڤ و فرۆیدیش بە پاڵنەری سەرەکی زۆر کردەوە و هەڵسەکەوتی مرۆڤەکانی دەزانێت. کەواتا دیسانەوە ئێمە و لە بەردەم نووسینێك نین خۆکاری، ئەگەر لە نەستەوە و لە دەرەوەی ئاگایی و دەسەڵاتی مرۆڤیشەوە لە ڕووی هزریی و زمانییەوە بێت، چونکە دواجار سەرچاوەی ئەو دەربڕینە نا ئاگاییانە، هەر مرۆڤ خۆیەتی و بەمەش دیسان نووسین بکەرێکی هەیە و نەك ئەوەی خۆرسکانە خۆی کاری خۆی بکات، وەك هەر ئامێرو کەرستەیەکی دیکەی ئۆتۆماتیکی. ئەگەر ئەو مرۆڤە نەبێت، لایەنی نەستی و زمانی بۆ ئاگایانەی نەبێت، ئەوا ئەو نووسینەش بوونی نابێت. نووسەری کتێبەکە بەردەوام دەبێت و ئەمجارەیان دەنووسێت:(نووسینی ئۆتۆماتیکی جەختکردنە لە کاری ئەفراندن و داهێنان بە بێ بوونی هیچ چاودێریەکی ئەقڵی ولۆژیکی. لا 154) ئەگەر لە پەراوێزی ئەو بۆچوونەوە بڕوانینە کردەی ئەفراندن و داهێنان بە گشتی و داهێنانی ئەدەبیش بە تایبەتی، ئەوا دەبێ بپرسین ئایا هیچ نوێکردنەوە و داهێنانێك لە دەرەوەی لۆژیك و ئەقڵ بوونی هەیە؟ دەکرێ پرسیارەکە بە شێوەیەکی دیکە بکەین، ئەگەر نووسینی ئۆتۆماتیکی بەشێك بێت لە سەرچاوەی نەست و ئەقڵ و ئاوەز تیایدا هیچ سەنتەر و ڕۆڵی ئاراستەکردنێکی لۆژیکی تێدا نەبینن، دەکرێ داهێنانێك بێتە کایەوە؟ مەگەر داهێنان زادەی بیرکردنەوە و ئەزموونێکی درێژ و قووڵ و کارکردنێکی بەردەوام نییە لە هەموو ڕووێکەوە؟ دەشێ کەسێك لە خۆیەوە شتێك بڵێت و هیچ جۆرە ڕێکخستنێکی

هزریی و زمانەوانی و لۆژیکی نەبێت و دواجار داهێنانێکیش بکات؟ ئایا سوریالییەکان توانییان داهێنانی گەورەی شیعری بۆ نموونە وەك ئەوەی ڕامبۆ کردی بێننە ئاراوە؟ ئەگەر سوریالییەت، بەرهەمی بیرکردنەوەیەکی ڕەشبینانە و دەرەنجامی دۆخێکی دەروونییانەی ئاڵۆز و پڕ لە نائومێدییانە بێت، ئایا کەسانی ڕەشبین و نائومێد و داڕووخاو، دەتوانن داهێنانی گەورە لە ژیانییان بکەن؟ لێرەدا باسەکە ئەوە نییە کە نووسینی ئۆتۆماتیکی و نا ئاگاییانە، گوتار و مانایەکی هەیە، یان دەلالەتێکی هزریی و لۆژیکی دەگەیەنێت، بە تایبەتیش کە سوریالییەکان لە دەرەوەی ڕوانین و دیدی ئەقڵانییانە شیعرییان دەنووسی، بەڵکو مەبەست ئەوەیە، دەکرێ لە ڕێگەی خەیاڵ و هزراندنێکی پووچ و بێ مانەوە، داهێنانێکی گەورە ئەنجام بدرێت و بۆتە کایەوە؟ هەر پەیوەست بەو بابەتەوە، نووسەر دەنووسێت:(ئامانج لە نووسینی ئۆتۆماتیکی بریتییە لەوەی تا چ ئەندازەیەك، دەق بارگاوییە بە واتا و دەلالەت و دۆزینەوەی نادیار. لا 171) ئەگەر بەو دیدگایەی نووسەری کتێبەکە بێت، ئەوا ئێمە لە بەردەم جۆرە نووسینێك داین، کە بەو پەڕی ئاگایی زمانی و هزری، بە دیدگایەکی لۆژیکییانە نووسراوە.لە بەر ئەوەی ئەو پێوەرانەی نووسەر وەك ئەتمۆسفیرێك بۆ دەقی ئۆتۆماتیکی دیاری کردووە، تەنها لەو کاتانەدا بوونییان هەیە، کە شاعیر لەو پەڕی ئاگایی، بیر کردنەوە و ڕوانینی قووڵی شیعریاینە بێت. ئەگەر شاعیرێك بەمەبەستی دەلالەتی بزر و نادیار لە شیعردا شیعری نووسی، کەواتا ئەوەی بەلای ئەو شاعیرەوە گرنگە، مانا و دەلالەتی بزرە بە مەبەستی کەشفکردنییان لای خوێنەر، نەك هەڕەمەکییانە و خێرسکانە چی بە خەیاڵ و سەر زمان داهات بینووسێت. بە بڕوای من پارادۆکسێکی گەورە، لە بێ ئاگاییەوە بێت، یان لە تێنەگەیشتنەوە لە شیعر بێت، لەو بۆچوونەی نووسەری کتێبەکە هەیە. مانای نییە نووسینی ئۆتۆماتیکی هەڕەمکییانە و بێ کۆنترۆلی هزرییانە بنووسرێت، کە چی نووسەرەکەی ڕەچاوی مانای بزر و دەلالەتی قووڵی شیعری بکات. هەر پەیوەست بەو باسەوە نووسەر درێژەی پێ دەدات و ئەمجارەیان دەنووسێت:(شیعری ئۆتۆماتیکی بریتییە لە پەیام و خاوەن ئامانج و پەیامی خۆیەتی. لا132) ئایا هیچ پەیامێك، بە بێ پلان و ڕێکخستنی هزریی و ستراتیژیەتێك بوونی هەیە؟ ئەگەر شیعری ئۆتۆماتیکی هەڵگری پەیامێك بێت، مانای وایە ئامانج لەو شیعرە، کارکردنە لە پێناو دۆزێکی سیاسی ، کۆمەڵایەتی، نەتەوەیی و شۆڕشگێڕیی، کە ئەمەش بە بێ هەبوونی دیدگایەکی هزرییانە بوونییان نابێت. کە پەیام لە شیعر هەبوو، مانای وایە ئامانجێك هەیە، کە ئامانجێکیش هەبوو، ئەوا کارکردنێکی هزرییانە و لۆژیکییانەی دەوێت. هیچ دەقێك نییە، هەڵگری ئامانج و پەیامێك

بێت، ئەگەر ئەو دەقە لە دنیابینییەکی قووڵ و ڕوانینێکی لێژیکییانە، سەرچاوەی نەگرتبێت. ئەوانەی بە پووچی و نائومێدییەوە دەڕواننە ژیان و شیعر لە دەرەوەی هەموو جۆرە کردەیەکی ئەقڵانی و زمانی و لێژیکی دەبینن، لە ڕاستیدا نە دەتوانن پەیامێکیان هەبێت، نە ئامانجێکیشیان هەیە، تاکو لە ڕێگەی ئەو پەیامەوە پێی بگەن. بۆیە دەبینین، کە هەمیشە فەلسەفەی وجودی و شیعری سوریالیی و دادایەکان، ڕەت دەکرێتەوە، چونکە لە بنەڕەتدا هەڵگری هیچ پەیامێکی ڕوون، واتادار، ئامانجێکی کۆمەڵایەتی و ژیاریی و ئەدەبی نین. بەڵکو ڕووکەشانە و عەبەسییانە دەنووسن و بیر دەکەنەوە. ئەگەر شیعرێك لە بێ ئاگاییەوە نووسرابێت و تەنها قسە ڕیزکردنێکی خۆکارانەی بێ ڕێکخستنی زمانەوانی و هزری بێت، دەکرێ بڵێین ئامانج و پەیامێکی هەیە؟ گریمان ئەگەر مەبەستیشی ئەو پەیامە نائومێدی و ڕەشبینانە بێت، کە سوریالییەکان هەڵگری بوون، ئەوا دەبێ بزانین کە هیچ کاتێك کەسانی داڕووخاو، ڕەشبین و نائومێد، ناتوانن پەیامی گەورەیان هەبێت. چونکە ئەوان لە بنەڕەتدا، لە دەرەوەی بازنە کۆمەڵایەتی و جەماوەرییەکە دەژین و بیر دەکەنەوە و هەموو شتێك ڕەت دەکەنەوە، کە بەرهەمی ئەقڵ و بیر کردنەوە بێت، وەك چۆن دادایەکان دەیانکرد. بۆیە پەیامێك نییە، ئەگەر هزرێك نەبێت، ئامانجێك نییە، ئەگەر نەخشە ڕێگەیەك و پلانێك و کارکردنێکی گەورەی هزرییانە نەبێت.

3

لە پاژی سێیەمی کتێبەکەیدا، نووسەر بە پراکتیکی نموونە لە چەند شیعرێك دێنێتەوە، کە بە تێ گەیشتنی ئەو، دەلالەت لە نووسینی ئۆتۆماتیکی لە شیعردا دەکەن. سەرەتا دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم، کە گەلێك لەو دەقانەی وەك نموونە هێناویەتییەوە، ناچنە خانەی نووسینی ئۆتۆماتیکییەوە، چونکە کاتێ ناوەڕۆك و دنیابینی دەقەکان، بە پێوەری نەست و ناگاییانە دەخوێنینەوە، کە نووسەری کتێبەکە وەك بنەمای نووسینی ئۆتۆماتیکی دایاندەنێت، ئەوا ئەو شیعرانە بەو پێی هزری و درککردنەوە نووسراون، لەلایەکی دیکەوە، بە بڕوای من، بە تەنها دیوانی (ئیکسیل) ی فەرهاد پیرباڵ، بە تەنها بەس بوو، بۆ ئەوەی بیکاتە نموونەی پراکتیکی باسەکەی. چونکە پیرباڵ لەو دیوانەیدا، بنەماکانی شیعری ئۆتۆماتیکی زۆر جوان بەرجەستە کردووە، بە تایبەتیش لە دەقی شیعری (خلود) دا. ئەم دەقە، چ وەك تۆپۆگرافییای شیعری، چ وەك ناوەڕۆك، هەڵگری نووسینی ئۆتۆماتیکییە. لە سەرێکەوە، شیعرەکە وێنەیی و لە دەرەوەی تۆپۆگرافییای شیعری ئازادە، لە سەرێکی دیکەشەوە، کۆی شیعرەکە

دووبارە کردنەوەی یەک وشەیە کە ئەویش (خلود) ە. بەمەش دەقەکە، وەک ئامێرێکی ئۆتۆماتیکی خۆی بەبەردەوامی دووبارە کردۆتەوە و خولاوەتەوە. ئەو دەقانەی نووسەر بە نموونە هێناویەتییەوە، دەکرێ بڵێین جگە لە هەندێک لە شیعرەکانی (عەباس عەبدوڵا یوسف) نەبێت، ئەوانیتر کەمترین و هەندێکیان هەر بنەمای نووسینی ئۆتۆماتیکیشیان تێدا نییە. بۆ نموونە: نووسەر شیعرێکی (ئەحمەدی مەلای) بە نموونە هێناوەتەوە، ئەحمەدی مەلا لە شیعرەکەیدا دەڵێت:_

ئای جانتکانی من گرانن هەردوو بازووم شل دەبێت
تا دەگەمە ئوتێلێک یان ماڵی خۆم

شاعیر لەو وێنە شیعرییەدا، نەک ئۆتۆماتیکییانە نادوێت، بەڵکو بەو پەڕی ئاگاییەوە دەزانێت بۆ کوێ دەچێت و چی پێیە و چەندیش ماندووە. هەڵبەتە هەموو بەرکەوتنەکانی جەستەی مرۆڤ، کاردانەوە لە سەر مێشک دروست دەکەن، بەو پێیەی، ئیعاز لە مێشک وەردەگرن و مێشکیش، سەنتەری کۆنترۆڵکردن و ئاراستە کردنی هەستەکانی مرۆڤە. ئەگەر شیعری ئۆتۆماتیکی، شیعریی خۆرسکی و بێ ڕێکخستنی زمانەوانی و هەموو دیدێکی ئەقڵانی و ئاگاییەکی هەستییانە و هزرییانە بێت، ئەوا لەو شیعرەدا، ئەحمەدی مەلا بە پێچەوانەوە، هەست بە ماندووەتی دەکات، دەزانێت دوو جانتای گەورەی پێیە، زۆر باشیش ئەوەی لە خەیاڵە کە دەچێتە ئوتێلێک یان ماڵی خۆی، ئەمەش مانای وایە، شاعیر بە ئاگاییەوە هەڵسوکەوت و ڕەفتارەکانی، پراکتیزە دەکات و کۆنترۆڵی کردوون و مێشک ڕۆڵی لە ئاراستە کردنییان بینیوە. ئەم وێنە شیعرییە، دەلالات لە هزر و ئاگایی مرۆڤێک دەکات، نەک ئەوەی کەسێک بە بێ ئاگاییەوە کردەوەیەک بکات و نەست پاڵنەری بێت. یەکێکی دیکە لەو دەقانە، کە نووسەری ئەو کتێبە وەک نموونەی نووسینی خۆکاریی و بێ هەموو جۆرە کردەیەکی لۆژیکی و زمانی دەیهێنێتەوە، شیعرێکی (ئیسماعیل بەرزنجی) یە. بەرزنجی لە شیعرەکەیدا دەڵێت:

کە ویستم سەرە خەوێک بشکێنم
سعات سێ و چل و پێنج دەقەی بەیانی بوو
145 مەلا پێکرا گوتییان
الصلاە و خیر من النوم

هەموو ئەو دەستەواژە و دەربڕینە شیعرییانەی لەو وێنەیەدا هاتوون، دەربڕینی ئۆتۆماتیکی و عە فەوی نین، بەڵکو بە پێچەوانەوە، زۆر بە ئاگاییانەوە دەربڕدراون و ڕەنگدانەوەی زەمەن و شوێن و کردەیەکی ئایینی دیاریکراون. لەو شیعرەدا، شاعیر زۆر باش درکی بە هەموو شتێک کردووە، بۆنموونە: ئاماژە بەو هەموو مەلایە، ئاماژەیە بۆ ئەوەی هەولێر شارێکە پڕە لە مزگەوت، کاتی

بانگدانەکە دروست و لۆژیکی و لە جێی خۆیەتی. هەموومان دەزانین لە وەرزی هاویندا، شەو کورت دەبێت و ڕۆژ درێژ دەبێت، بەمەش گۆڕانکاری بە سەر کاتی بانگی بەیانی دادێت و لە هاویندا بەرە و ژوور دەبێتەوە و لە زستانیش، تا نزیك هەفتی بەیانی دەڕوات. شاعیر، درکی بەوە کردووە کە بەیانییە و لە چ کاتێك بانگ دەدرێت و لە شارێکیشە، کە پڕە لە مەلا و مزگەوت. کەواتا شیعرەکە، ڕەنگدانەوەی ئەو دۆخە دەروونی و هزریی و هەستەیە، کە شاعیر لە پەیوەندی بەشەو و خەووەوە تیایدا بووە. من نازانم، ئەگەر شاعیرێك، بە وردی کات و شوێن و جۆری ڕووداوێك دیاری بکات، ئەم کردەیەی لە ئاگایی و درککردنەوە هاتووە، یان لە بێ ئاگاییەوە؟ یەکێکی دیکە لەو شیعرانەی نووسەر وەك نموونەی نووسینی خۆکاری و نالۆژیکی و نەستییەوە دەیهێنێتەوە، شیعرێکی (عەباس عەبدوڵا) یە. شاعیر لەو شیعرەیدا دەڵێت:_

مەی ناخۆم
بەیانییان گۆپاڵەکەم چەور دەکەم
نە وەکو مۆرانە دار بێ
خەنە لە سمێڵم دەدەم

لە سەرەتای وێنە شیعرییەکەوە، شاعیر بانگەشەی ئەنجام نەدانی کارێك دەکات، کە لە ڕووی کۆمەڵایەتی و ئایینییەوە، نامۆیە (یاخو بە نامۆ دەزانرێت) کە ئەویش مەی خواردنەوەیە. ئەم کردەیە، بەشێکە لە ئازادی مرۆڤەکان و بۆ هیچ کەسێك نییە سنووری لە بەردەم دابکێشێت، بەڵام شاعیر، ئاگایانە درکی بەوە کردووە کە مەی خواردنەوە، کردارێکی چەند نەنگە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا، بۆیە لێی دوور دەکەوێتەوە. واتا شاعیر، بە هوشیاریی و خۆپارێزییەوە لەکارێك دوور دەکەوێتەوە، کە دەزانێت ئەنجام دانی، گرفتی کۆمەڵایەتی و جۆرێك لە ڕووشاندنی کۆمەڵایەتی دروست دەکات. بە هەمان شێوە، شاعیر دەزانێت، مۆرانە لە دار دەدات، بۆیە گۆپاڵەکەی چەور دەکات، بۆ ئەوەی مۆرانە نەیخوات. یاخود خەنە لە سمێڵی دەدات کە یا بۆ جوانییە، یان شاردنەوەی تەمەن. ئەم کردانە، کردەیەك نین لە بێ ئاگایی نەستییەوە هاتبن، کردەیەك نین، عەفەوییانە شاعیر دەریان ببرێت و بیانکات، چونکە خەنە لەو شوێنانە دەدرێت، کە مووی سپییان لێ دێت. دەبووایە درکی ئەوە نەکات گۆپاڵەکەی چەور بکات، بەڵام کە درك بەوانە دەکات، مانای وایە بە هوشیارییەوە ئەو کارە دەکات و دەزانێت مۆرانە چی لە دار دەکات. ئەم وێنە شیعرییانە، دەلالەت لە نەست و نا ئاگایی ناکەن، بەڵکو ئاماژەیەکن بۆ هەست و ئاگایی و بیرکردنەوەی شیعرییانە. یەکێکی دیکە لەو شیعرانەی کە نووسەر وەك نموونەی نووسینی ئۆتۆماتیکی هێناویەتییەوە، دەقێکی

(دلاوەر قەرەداغی) یە. شاعیر لەو دەقەیدا دەڵێت:
هەولێر: ماڵی عەبدولخالق مەعروف
سلێمانی: ماڵی دڵشاد مەریوانی
کەرکوك : ماڵی ئازاد هەورامی
زاخۆ: ماڵی خانی

ئەگەر سەرنج لەو کۆپلە شیعرییە بدەین، دەبینین شاعیر زۆر بە هوشیارییەوە ئەدرەسی هەریەك لەو کەسایەتییانەی نووسیوە دەزانێت، ناونیشان و شوێن و ماڵیان لە کوێیە؟ ئەمەش پێچەوانەی ئەو بۆچوونەی نووسەری کتێبەکەیە، کە شیعری ئۆتۆماتیکی، دەباتەوە سەر نەست و خۆرسکانەی زمان و هزر و بێ هیچ کۆنترۆڵکردنێکی لۆژیکی و هزری. چونکە ئەگەر بەو تێگەیشتنە بێت، دەبوو دلاوەر قەرەداغی، ناونیشانەکانی تێکەڵ بکردایە، نەك بە وردییەوە بیاننووسێت .ئەمە مانای وایە، لەو پەڕی ئاگایی و هوشیارییەوە، شاعیر ناوی کەسەکان و شارەکانی نووسیوەو ئەوە نییە لە بێ ئاگایی دابێت. لە ئاستی واقیعیش، ئەم کەسانە خەڵکی ئەو شارانەن کە شاعیر نووسیویەتی. لێرەوەش ئێمە لە بەردەم وێنەیەکی شیعریی نین، کە شاعیرەکەی نەزانێت چی نووسیوە و چی دەنووسێت، بە پێچەوانەوە زۆرباش درکی کردووە و بە ئاگایە لەوەی دەیڵێت. هەرلەو ڕوانگەیەوە، نووسەری کتێبەکە شاعیرێکی دیکەش دەخاتە چوارچێوەی شیعری ئەو شاعیرانەی ئۆتۆماتیکییانە و خۆ کردانەوە دەنووسرێن، کە ئەویش (سەباح ڕەنجدەرە). لە ڕاستیدا، هیچ شیعرێکی ئەم شاعیرە ناچێتە خانەی نەست و بێ ئاگاییەوە، ئەو یەکێکە لەو شاعیرانەی، بە ئاگاییەکی زۆر و وردی زمانی و هزری و لۆژیکی شیعر دەنووسێت و شیعر لای ئەو، خۆکاری وشە و دەربڕینی عەفەوییانە و نەستییانە نییە، بەڵکو دەرەنجامی ڕامان و تێ هزرینێکی قووڵی هزریی و لۆژیکییە. دەشێ شاعیرەکانی دیکە، بکەونە ئەو حاڵەتەوە، بەڵام ئەزموونی ئەم شاعیرە، بە هیچ شێوەیەك ئەزموونی نا ئاگاییانەی شیعریی نییە و بە پێچەوانەوە ئەو زۆرباش دەزانێت چی دەنووسێت و چۆن وشە و دەربڕینە شیعرییەکان، لە شیعردا بەرجەستە بکات. شیعر لای ئەو یەکسان نییە بە کردەیەکی نەستی وخۆکارانە، بەڵکو شیعر لای ئەو شاعیرە، بە مانی ڕامان و بیرکردنەوەو قووڵبوونەوەیە لە نێو زمان و مانا و شیعرییەتدا. لەلایەکی ترەوە ئەم دەقەی سەباح ڕەنجدەر، کە باس لە گەڕانەوە بۆ ڕابردوو دەکات، نوستالۆژیایەکی مێژوویی تێدایە، کە شاعیر سەرجەم ئەو ڕووداوانەی بینیویەتی، وەك فلمێك دێنێتەوە بەر چاو. ڕاستە ئەمە خەیاڵ و گەڕانەوەیە بۆ یادەوەرییەکان، بەڵام مانای وانییە شاعیر نەزانێت بۆ چی دەگەڕێتەوە ڕابردوو، یاخود چی دێنێتەوە نێو خەیاڵی. بە تایبەتیش کە شیعرەکە، وەك پانۆرامایەکی

ژیانی شاعیرە و بە وردی ڕووداو بیرەوەرییەکانی گێڕاوەتەوە. نەك تەنها لە نموونەی دەقە شیعرییەکان، بەڵکو نموونەی ئەو بەیت و چیرۆکە میللی و فۆلکلۆریانەشی کە نووسەر بە نموونەی نووسینی خۆکار و نەستی هێناویەتییەوە، هەندێکیان ناچنە دووتوێی شوناسی ئەو جۆرە نووسینەوە. بەڵکو ئاماژەیەکی واتایی و دەلالەتێکی هزریی و زمانییان هەیە کە ڕەنگە ئێرە کات و شوێنی شرۆڤەکردنییان نەبێت.

4

ئەم کتێبە، گەرچی وەك ناونیشان و تێزێکی ئەکادیمی، کارێکی نوێیە بە تایبەتیش لە ڕووی ناونانی بابەتەوە، کە باس لە نووسینی ئۆتۆماتیکی دەکات، بەڵام کارێکی تەواوەتی نییە، چونکە نموونەی ئەو جۆرە شیعرانە زۆرن و دەبوو نووسەر پراکتیزەی زیاتری شیعرەکانی بکردایە، بە تایبەتیش نموونەی لە شیعری دەیەکانی دوای ڕاپەڕینیش بهێنابایەوە. دواجار شیعر شیعرە، لە ناسینەوە و پێناسەکردنیدا، نابەسترێتەوە بە هیچ ژانرێکی دیکەی ئەدەبی، بەڵکو وەك شیعر دەبینرێت و دەناسرێت و دەخوێنرێتەوە. هەر شیعرێکیش لە دەرەوەی ئاگایی شاعیر و کۆنترۆڵی هزری و لۆژیکی شاعیرێك دابێت، لە ڕاستیدا شیعر نییە، بەڵکو گوتەیە، گوتەش وەك دەقێکی نووسین، ناناسرێت و ناخوێنرێتەوە، بەو پێیەی هیچ خاسیەتێکی ئەدەبی و هونەری نییە و تەنها لە ڕووبەڕە کۆمەڵایەتییەکە بەهای هەیە، نەك وەك دەقێکی شیعریی.

پەراوێز: ناوی کتێب: نووسینی ئۆتۆماتیکی لە شیعری نوێی کوردیدا، نووسینی: سالار کەریم حوسێن، بڵاوکراوەی: دەزگای سەردەم_ زنجیرە 981_ ساڵی چاپ_2021

- ئەم بابەتە لە لاپەڕەی (ئەدەب) ی ڕۆژنامەی خەبات، ژمارە (1190) ی ڕۆژی 1/9/2021 بڵاوکراوەتەوە.